

Anna Cyrańska
Uniwersytet Wrocławski
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa we Wrocławiu
I rok studiów magisterskich

Główne problemy współczesnej działalności bibliograficznej i informacyjnej

Streszczenie: *W artykule omówiono zmiany zachodzące w działalności bibliograficznej i informacyjnej pod wpływem postępu technologicznego, a także rozwoju nauki i kultury. Do najważniejszych z nich można zaliczyć mnogość piśmiennictwa zarówno w postaci drukowanej jak i elektronicznej oraz nowe formy tworzenia i udostępnienia bibliografii. Omówione zostały problemy związane z retrokonwersją i digitalizacją bibliografii, nieuwzględnianiem w bibliografii narodowej szarej literatury, a także z organizacją prac przy tworzeniu bibliografii narodowych i specjalnych. Zwrócono uwagę na tworzenie bibliografii w kontekście rozwoju idei Web 2.0 i różnych form publikowania dokumentów w serwisach, portalach, blogach i bibliotekach cyfrowych.*

Słowa kluczowe: *polska bibliografia narodowa, retrokonwersja bibliografii, digitalizacja bibliografii, bibliografie specjalne i narodowe, użyteczność bibliografii, Web 2.0, Biblioteka 2.0*

Wstęp

Działalność bibliograficzna i informacyjna zmienia się wraz z rozwojem nauki, kultury i całej społeczności. W ostatnich latach zmiany w dużym stopniu są związane z wprowadzaniem we wszelkie sfery życia nowych technologii. Niosą one ze sobą wiele udogodnień, zwłaszcza w kształceniu społeczeństwa informacyjnego, ale także wiele problemów.

Realizacja nowych zadań w Polsce nie odbiega od poziomu światowego. Szybko zmieniająca się sytuacja jest efektem nie tylko wykorzystania nowych technologii, ale także przemian społeczno-ustrojowych. Odpowiedzią na te czynniki są zmiany na rynku wydawniczym, opracowanie rosnącej liczby publikacji, organizacja bibliotek, a także wymagania użytkowników. Do głównych problemów i zagadnień współczesnej działalności bibliograficznej i informacyjnej można zaliczyć:

- mnogość piśmiennictwa i wiarygodność informacji,
- opracowanie dokumentów znajdujących się poza bibliografią narodową m.in. DZS-ów, szarej literatury, dokumentów dźwiękowych, ikonograficznych i sieciowych oraz bibliografii retrospektywnych,
- forma bibliografii,
- retrokonwersja i digitalizacja bibliografii,
- organizacja prac nad bibliografią,
- badania użyteczności bibliografii,
- dostęp do informacji, ograniczenia i bariery w dostępie,
- nowe formy działalności informacyjnej, np. Biblioteka 2.0¹.

¹ SADOWSKA, J. Główne problemy współczesnej polskiej bibliografii. W: WOŹNIAK-KASPEREK, J., OCHMAŃSKI, M. (red.) *Bibliografia. Teoria. Praktyka. Dydaktyka*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2009, s. 34.

Zmiany na rynku wydawniczym; mnogość i wiarygodność informacji

Postęp technologiczny oraz wolność słowa znacznie przyspieszyły proces wydawniczy oraz uczyniły go łatwiejszym. Wzrastająca liczba wydawnictw spowodowała przyrost publikacji zarówno zwartych, jak i ciągłych. W Polsce wielkość produkcji wydawniczej oceniana jest na podstawie egzemplarza obowiązkowego wpływającego do Biblioteki Narodowej (BN) oraz opracowywanego na jego podstawie rocznika „Ruch Wydawniczy w Liczbach”². Porównując statystyki z ostatnich 20 lat zauważalny jest ponad dwukrotny wzrost wydawnictw książkowych i czasopiśmienniczych — również wśród wydawnictw naukowych — oraz trzykrotny wzrost liczby gazet i czasopism regionalnych. Taka mnogość dokumentów opóźnia znacznie prace nad ich opracowaniem i publikowaniem bibliografii narodowej oraz bibliografii specjalnych (m.in. dziedzinowych, zagadnieniowych i regionalnych), zwiększając jednocześnie ich obszerność. Odczuwalne jest to tym bardziej, że przy rosnącej produkcji wydawniczej, brak jest dodatkowych nakładów finansowych na ich opracowanie.

Nowe technologie dają także nowe możliwości. Oprócz wzrastającej liczby dokumentów drukowanych pojawia się ogrom dokumentów elektronicznych. Coraz większy dostęp do Internetu pozwala każdemu na wyrażenie za jego pośrednictwem własnych myśli i poglądów oraz ich szerokie udostępnienie. Przykładem mogą być cieszące się dużą popularnością blogi i fora. W świetle tak różnorodnych danych trudno jest użytkownikowi wybrać informacje wiarygodne, dlatego powinno to stanowić podstawową część działalności informacyjnej prowadzonej przez biblioteki oraz inne instytucje związane z nauką i kulturą. Oczywiście nie sposób wszystkiego opracować, dlatego istotnym problemem jest selekcja i ocena wiarygodności dokumentów, przy jednoczesnej dbałości o aktualność dostarczanej informacji. Dobrym przykładem prac w tym zakresie są umieszczane na stronach WWW bibliotek: katalogi tematyczne, linki i e-źródła. Ważne jest także kształcenie przede wszystkim bibliotekarzy, a następnie całego społeczeństwa w zakresie *information literacy*³.

Dokumenty znajdujące się poza bibliografią narodową

Nadal wiele dokumentów pozostaje całkowicie wyłączonych z opracowania w bibliografiach narodowych. Do takich można zaliczyć: Dokumenty Życia Społecznego (DŻS), raporty i sprawozdania, tzw. szarą literaturę, a w przypadku Polski także dokumenty: ikonograficzne, dźwiękowe i elektroniczne, zwłaszcza sieciowe, spośród których zaledwie około 1% jest umieszczanych w bieżącej bibliografii narodowej. Niektóre z nich uwzględniane są tylko w niewielkim stopniu lub opracowywane przez inne instytucje, jak np. szara literatura, nad którą w Polsce prace prowadzi Ośrodek Przetwarzania Informacji⁴, lub DŻS-y, które częściowo

² Tamże, s. 35.

³ Więcej informacji na temat najnowszych technik kształcenia w zakresie *information literacy* można odnaleźć W: *Biuletyn EBIB: Edukacja użytkowników informacji* [on-line] 2011 nr 2 (120) [Dostęp 06.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nowyebib.info/biuletyn/archiwum-numerow/323-biuletyn-ebib-nr-22011120>.

⁴ OPI realizuje wiele projektów wspierających naukę w Polsce, m.in. bazy: SYNABA, NAUKA POLSKA, POLSKIETECHNOLOGIE.PL, APARATURY BADAWCZE <http://www.opi.org.pl>.

odnaleźć można w bibliografiach regionalnych i bibliotekach cyfrowych. Dokumenty ikonograficzne i dźwiękowe są rejestrowane w ponad 65% bibliografii narodowych na świecie. W Polsce, choć podjęto już pewne prace, brakuje odpowiednich decyzji niezbędnych do ostatecznej realizacji prowadzonych projektów.

Rejestrowanie dokumentów elektronicznych na fizycznych nośnikach rozpoczęło się w latach 90. W 2001 r. około 50% bibliografii narodowych uwzględniało te materiały. Znacznie trudniejszą sprawą jest opracowanie dokumentów sieciowych. Problem dotyczy zarówno ich selekcji i doboru, jak i gromadzenia oraz archiwizowania. Wiele krajów podjęło już wysiłek kolekcjonowania tych dokumentów. W Polsce gromadzenie dokumentów elektronicznych rozpoczęto w 1996 r., jednak dopiero w 2001 r. ukazała się „Bibliografia Dokumentów Elektronicznych” <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=27>⁵ jako dodatek do „Przewodnika Bibliograficznego”⁶. Polska nie rozpoczęła jeszcze planowego gromadzenia dokumentów sieciowych. Zapoczątkowała jedynie rejestrację przez Narodowy Ośrodek ISSN polskich czasopism dostępnych on-line⁷.

Istotną częścią prac Instytutu Bibliograficznego jest tworzenie bibliografii retrospektywnych. Nadal trwa opracowywanie, ukazującej się w tomach, „Bibliografii Polskiej 1901-1939”, a w 2004 r. rozpoczęto tworzenie jej elektronicznego odpowiednika udostępnianego w sieci <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=32>. Trwają również prace nad przygotowywaniem bibliografii okresu powojennego oraz dotyczącej wydawnictw ciągłych za lata 1901-1939.

Forma bibliografii

Od kilku lat istnieją obok siebie trzy równorzędne, według ustaleń międzynarodowych, formy bibliografii: drukowana, elektroniczna na nośnikach CD lub jako baza danych w Internecie oraz w postaci mikroform. W wielu krajach zauważalne są tendencje do rezygnacji z postaci drukowanej. Kraje takie jak Australia i Czechy prowadzą już tylko wersję elektroniczną bibliografii bieżącej, inne postępują bardziej ostrożnie, odchodząc od drukowania części bibliografii np. dokumentów elektronicznych czy artykułów z czasopism. Taka sytuacja ma również miejsce w Polsce. Od 2005 r. „Bibliografia Zawartości Czasopism” (<http://mak.bn.org.pl/w14.htm>) nie ukazuje się drukiem, istnieje wyłącznie w postaci bazy danych dostępnej na stronie internetowej Biblioteki Narodowej.

Wprowadzając takie zmiany w tworzeniu bibliografii, nie można zapominać o roli, jaką ona odgrywa. Baza danych niesie wiele nowych możliwości i jest wygodna dla użytkownika, zwłaszcza w zakresie wyszukiwania. Jednakże ciągłe ujednolicenia, wprowadzanie nowych norm bibliograficznych, a w konsekwencji aktualizowanie wcześniej wprowadzonych rekordów, utrudniają śledzenie zmian, jakie zaszły na

⁵ Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 05.06.2011 r.

⁶ *Bibliografia Dokumentów Elektronicznych* [on-line]. [Dostęp 05.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie/bibliografia-narodowa/bibliografia-dokumentow-elektronicznych>.

⁷ SADOWSKA, J. Bibliografia w Polsce na tle tendencji międzynarodowych. W: *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów. Warszawa 11-13 czerwca 2003*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2004, s. 33-34.

przestrzeni lat w opisach i hasłach. Tylko wersja drukowana może stanowić wiarygodne źródło do badań historycznych zarówno w zakresie rozwoju i wzajemnych zależności poszczególnych dziedzin wiedzy, jak i badań nad samą bibliografią, jej kształtem, zawartością, układem. Warto więc w tym kontekście zastanowić się nad tworzeniem i prowadzeniem osobnych baz archiwalnych dla bibliografii narodowej.

W nieco innej sytuacji znajdują się bibliografie specjalne, które są ukierunkowane na dostarczanie szybkiej i aktualnej informacji. Niezwykle korzystne jest tworzenie bibliograficznych baz danych umożliwiających szybsze przeszukiwanie i selekcję materiałów, zwłaszcza przy znacznym przyroście piśmiennictwa naukowego.

Retrokonwersja i digitalizacja bibliografii

W niektórych krajach np. w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Czechach, procesy retrokonwersji i digitalizacji bibliografii zostały już zakończone. W Polsce od 1995 r. trwają prace nad retrokonwersją powojennej bibliografii druków zwartych. W 2006 r. powołano w BN zakład do prac nad retrokonwersją katalogu alfabetycznego biblioteki⁸. Wiele części bibliografii nie objęto dotychczas takimi procesami. Wiąże się to z dużymi potrzebami finansowymi na ich przeprowadzenie, potrzebą całościowych, planowych i wspomaganych przez państwo działań w tym zakresie. Nieco tańszym rozwiązaniem jest digitalizacja, stopniowo wykorzystywana do przetwarzania na postać elektroniczną bibliografii retrospektywnych np. dostępnej już w całości „Bibliografii polskiej” Karola Estreichera <http://www.estreicher.uj.edu.pl/> w postaci bazy danych lub w KPBC <http://kpbc.umk.pl/dlibra/publication?id=13912&tab=3> w postaci skanowanych tomów.

Organizacja prac nad bibliografią

Nowe technologie stosowane w pracach bibliograficznych pozwalają na zmiany organizacyjne. Od kongresu w Kopenhadze dopuszczalna jest współpraca różnych instytucji przy tworzeniu bibliografii narodowej⁹. Większe zastosowanie ma to jednak przy bibliografiach specjalnych. W Polsce prowadzona jest efektywna współpraca nad kilkoma bazami. Jedną z dłużej tworzonych jest baza artykułów z czasopism technicznych — BAZTECH <http://baztech.icm.edu.pl/>, którą opracowuje od 1998 r. 20 bibliotek, i której koordynatorem pozostaje Biblioteka Główna Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy. Spośród innych przykładów warto wymienić bazy: EDUKACJA http://aleph.dbp.wroc.pl:8991/F/?func=find-b-0&local_base=dbp03 czy PRASA <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=26>. Ważnym elementem współtworzenia jest odpowiedni, wyraźny podział prac. Model współkatalogowania podzielonego jest stosowany także przy opracowaniu bibliografii narodowych np. w Wielkiej Brytanii, w której umowa obejmuje cztery biblioteki narodowe i dwie biblioteki uniwersyteckie, a rozdział prac odbywa się już na poziomie egzemplarza obowiązkowego.

⁸ SADOWSKA, J. dz. cyt., s. 40.

⁹ II Międzynarodowy Kongres Bibliograficzny. Kopenhaga, 25-27 listopada 1998 r.

Badania użyteczności bibliografii

Kryteria oceny wartości informacyjnej i przydatności bibliografii są trudne do ustalenia. W dalszym ciągu brak badań, które pozwoliłyby na sprecyzowanie kryteriów i poddanie ocenie użyteczności spisów¹⁰ i naukowców zainteresowanych przeprowadzeniem takich badań. Jedyną grupą posiadającą wiedzę o przydatności bibliografii są pracownicy bibliotecznych działów informacji, którzy na co dzień spotykają się z użytkownikami bibliografii. Uzupełnieniem tej wiedzy mogą być dane statystyczne dotyczące liczby sesji w bibliograficznych bazach danych oraz stanu prenumeraty postaci drukowanej. Badania użyteczności przeprowadzane systematycznie na reprezentatywnej grupie osób, ze szczególnym uwzględnieniem studentów i uczniów, pozwoliłyby na ocenę potrzeb informacyjnych użytkowników, faktycznego wykorzystania bibliografii oraz przyszłości niektórych spisów.

Dostęp do informacji; ograniczenia i bariery w dostępie

Współczesny użytkownik informacji często nie zadowala się informacją bibliograficzną, poszukując zdalnego dostępu do informacji abstraktowej lub najlepiej pełnotekstowej. Odpowiedzią na takie zapotrzebowanie są tworzone przez biblioteki pełnotekstowe bazy danych, a ich następstwem podejmowanie współpracy w zakresie organizacji bibliotek cyfrowych. W Polsce istnieje już kilkadziesiąt takich bibliotek (m.in. WBC, DBC), a 70 z nich łączy Federacja Bibliotek Cyfrowych (<http://fbc.pionier.net.pl>)¹¹. Elektroniczny dostęp do dokumentów jest jednak ograniczony z powodu ustawowej ochrony praw autorskich. Większość bibliotek udostępnia tylko te materiały, których autorzy wyrazili na to zgodę. Dużym udogodnieniem jest rozwijana idea Open Access — wolnego dostępu do dokumentów naukowych. Innym źródłem nabywania materiałów elektronicznych jest zakup licencji na użytkowanie baz tworzonych przez wydawnictwa. Wiązą się z tym jednak duże koszty, dlatego tak ważnym elementem pozostaje współpraca. Kolejnym zagadnieniem związanym z tak obszernymi bazami danych jest ich właściwa indeksacja i przeszukiwanie. Temat ten już od wielu lat jest zgłębiany i rozwijany. Użytkownik spodziewa się łatwej obsługi baz, potrzebuje intuicyjnego, najlepiej paraturalnego języka wyszukiwawczego. Inne bariery w dostępie do informacji są związane z przystosowaniem społeczeństwa do nowych technologii, ze znajomością języków obcych (wzrastające znaczenie literatury obcojęzycznej), mają także podłoże psychologiczne, polityczne i ideologiczne.

Nowe formy działalności informacyjnej

Idea Biblioteki 2.0 jest częścią szerszego przedsięwzięcia Web 2.0, w którym serwisy opierają się w głównej części na treściach generowanych przez użytkowników. Biblioteka 2.0 ma być realizacją tradycyjnych procesów bibliotecznych przy współpracy bibliotekarzy z czytelnikami, dającą użytkownikom nowe możliwości. Personalizacja wyglądu i treści strony biblioteki cyfrowej dopasowanej do potrzeb użytkownika, wzbogacanie oferty np. o blogi bibliotekarzy, to tylko część zmian, jakie zapowiadają i próbują wprowadzać twórcy idei. Nowe technologie i narzędzia Web

¹⁰ SADOWSKA, J. dz. cyt. s. 45.

¹¹ Zestawienie polskich bibliotek cyfrowych. W: *Federacja Bibliotek Cyfrowych* [on-line]. [Dostęp 05.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/list-libs>.

2.0 wpływają również na zmianę oblicza bibliotekarstwa. Szczególnie istotną kwestią jest nowa funkcja biblioteki, polegająca na rozwijaniu kompetencji informacyjnych użytkownika, a także zbiory, które są wzbogacane o materiały multimedialne, serwisy informacyjne i narzędzia typu forum czy lista dyskusyjna¹². Jako przykład praktycznego zastosowania idei Biblioteki 2.0 można wymienić Library Thing (<http://pl.librarything.com/>) — umożliwiającą tworzenie własnego katalogu książek czy wyszukiwarkę Lens (<http://lens.lib.uchicago.edu/>) — tworzoną przez Bibliotekę Uniwersytetu w Chicago.

Poruszone problemy stanowią tylko część współczesnych zagadnień dotyczących działalności informacyjnej i bibliograficznej, które pod wpływem zmieniających się możliwości technologicznych i nieograniczonego przyrostu dokumentów muszą być rozwiązywane w sposób zgodny z oczekiwaniami i potrzebami współczesnego odbiorcy.

Bibliografia:

1. *Bibliografia Dokumentów Elektronicznych* [on-line]. [Dostęp 05.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie/bibliografia-narodowa/bibliografia-dokumentow-elektronicznych>.
2. *Biuletyn EBIB: Edukacja użytkowników informacji* [on-line] 2011, nr 2 (120). [Dostęp 06.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nowyebib.info/biuletyn/archiwum-numerow/323-biuletyn-ebib-nr-22011120>.
3. BOGŁOWSKA, A. Selekcja retrospektywna zbiorów bibliotecznych. *Biuletyn EBIB* [on-line] 2007, nr 8 (89) [Dostęp 23.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/2007/89/a.php?boglowska>.
4. Zestawienie polskich bibliotek cyfrowych. W: *Federacja Bibliotek Cyfrowych* [on-line]. [Dostęp 05.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/list-libs>.
5. KOSZOWSKA, A. Jack Maness o teorii Biblioteki 2.0 oraz o tym, co Web 2.0 oznacza dla bibliotek. *Biuletyn EBIB* [on-line] 2007, nr 4 (85) [Dostęp 05.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/2007/85/a.php?koszowska>.
6. SADOWSKA, J. Bibliografia w Polsce na tle tendencji międzynarodowych. W: *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów. Warszawa 11-13 czerwca 2003*. Warszawa: Biblioteka Narodowa 2004. ISBN 83-7009-586-0.
7. SADOWSKA, J. Główne problemy współczesnej polskiej bibliografii. W: WOŹNIAK-KASPEREK, J., OCHMAŃSKI, M. (red.) *Bibliografia. Teoria. Praktyka. Dydaktyka*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2009. ISBN 978-83-61464-06-8.
8. TADEUSIEWICZ, R. Rola technologii cyfrowych w bibliotekach XXI wieku. W: PRÓCHNICKA, M., KORYCIŃSKA-HURAS, A. (red.) *Między przeszłością a przyszłością: książka, biblioteka, informacja naukowa — funkcje społeczne na przestrzeni wieków*. Kraków: Wydaw. UJ, 2007. ISBN 978-83-233-2429-4.

Cyrańska, A. Główne problemy współczesnej działalności bibliograficznej. W: *Biuletyn EBIB* [online] 2011, nr 6 (124), *Magazyn studencki* [Dostęp: 30.08.2011] Dostępny w World Wide Web: http://www.nowyebib.info/images/stories/numery/124/124_cyranska.pdf. ISSN 1507-7187.

¹² KOSZOWSKA, A. Jack Maness o teorii Biblioteki 2.0 oraz o tym, co Web 2.0 oznacza dla bibliotek. W: *Biuletyn EBIB* [on-line]. 2007, nr 4 (85) [Dostęp 05.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/2007/85/a.php?koszowska>.